

Тэма 1.7. Аднаўленне і пасляваенная мадэрнізацыя БССР

БССР – краіна-заснавальніца ААН. Перамога беларусаў разам з іншымі нароламі Савецкага Саюза над нямецка-фашысцкімі захопнікамі акрэсліла кардынальныя змены ў дзяржаўна-палітычным развіцці. На заключным этапе Другой сусветнай вайны вызначыўся істотны рост міжнароднага аўтарытэту і ваенна-эканамічнай магутнасці СССР. Склаліся перадумовы для новага этапа савецкай мадэрнізацыі.

Па-першае, змяніўся міжнародны статус БССР. Вярхоўнымі Саветамі БССР і СССР былі прыняты рашэнні аб стварэнні рэспубліканскіх наркаматаў замежных спраў і абароны. Такія рашэнні абумоўліваліся тым, што урад СССР імкнуўся захаваць ранейшы ўплыў на вырашэнне найважнейшых пытанняў сусветнай супольнасці і меркаваў гэта ажыццяўляць праз удзел усіх саюзных рэспублік у новай міжнароднай арганізацыі, рашэнне аб стварэнні якой было зацверджана на Тэгеранскай канферэнцыі трох дзяржаў у лістападзе-снежні 1943 г. Аднак беларускі народ атрымаў такія магчымасці найперш дзякуючы вялікаму ўкладу у разгром фашысцкай агрэсіі і панесеныя ў выніку вайны велізарныя людскія і матэрыяльныя страты. Менавіта з такой фармулёўкай толькі дзве савецкія рэспублікі (Беларуская і Украінская) атрымалі згоду ЗША і Англіі, а разам з тым запрашэнне стаць першапачатковымі членамі-заснавальнікамі новай міжнароднай арганізацыі. Для ўдзелу ў канферэнцыі ў Сан-Францыска у красавіку 1945 г. была накіравана дэлегацыя БССР на чале з наркамам замежных спраў БССР К.В. Кісялёвым, якая 26 чэрвеня 1945 г. разам з іншымі 50 дзяржавамі падпісала Статут Арганізацыі Аб'яднаных нацый, ратыфікаваны Вярхоўным Саветам СССР 30 жніўня 1945 года.

Ужо на першай сесіі Генеральнай Асамблеі ААН, якая пачала сваю працу ў студзені 1946 г., увагу міжнароднай грамадскасці прыцягнулі прапановы дэлегацыі Беларускай ССР аб выдачы і пакаранні ваенных злачынцаў. Прапанаваны БССР праект рэзалюцыі быў падтрыманы міжнароднай супольнасцю і рэкамендаваў усім урадам распачаць меры да таго, каб арыштаваць усіх ваенных злачынцаў і выслаць у краіны, дзе яны здзяйснялі злачынствы для суда ў адпаведнасці з законамі гэтых дзяржаў. Міжнародная дзейнасць БССР разгортвалася ва ўмовах жорсткага супрацьстаяння краін Захаду і СССР («халоднай вайны») і пільна кантралявалася цэнтральным кіраўніцтвам СССР. У гэтых умовах членства БССР у ААН не прывяло да якіх-небудзь істотным змен у становішчы рэспублікі у складзе СССР. Так, 16 жніўня 1945 г., як і раней у 1921 г., без удзелу Беларусі быў падпісаны дагавор аб савецка-польскай мяжы. Са складу БССР Польшчы перадавалася 17 раёнаў Беластоцкай вобласці. Савецка-польская мяжа ў адпаведнасці з рашэннем Крымскай канферэнцыі (люты 1945 г.) прайшла прыкладна па «лініі Керзана» з адхіленнем на карысць Польшчы да 30 км. Аднак дзейнасць Беларусі на міжнароднай арэне аб'ектыўна мела станоўчае значэнне, бо спрыяла росту цікавасці ў свеце да гісторыі і культуры беларускага народа, устанаўленню і развіццю кантактаў з іншымі краінамі, набыццю дыпламатычнага вопыту і ў

перспектыве хуткаму прызнанню яе незалежнасці як краіны – стваральніка ААН.

Дэлегацыя БССР у ліпені-кастрычніку 1946 г. удзельнічала таксама ў рабоце Парыжскай мірнай канферэнцыі, дзе імкнулася адстойваць інтарэсы славянскіх краін. У лютым 1947 г. міністр замежных спраў БССР К.В. Кісялёў падпісаў у Парыжы дагавор аб міры з Балгарыяй і Італіяй, Румыніяй і Венгрыяй. З пачатку 1947 г. міжнародная дзейнасць Беларусі абмяжоўваецца, па сутнасці, удзелам у працы ААН. Варта падкрэсліць, што яшчэ на другой сесіі Генеральнай Асамблеі ААН (1947 г.) Беларуска ССР была абрана на 3 гады ў Эканамічны і Сацыяльны савет ААН – адзін з шасці галоўных органаў гэтай арганізацыі. Акрамя таго, Беларусь стала членам Міжнароднага саюза электрасувязі і Сусветнага паштовага саюза, Сусветнай метэаралагічнай арганізацыі, Міжнароднай арганізацыі працы. Больш спрыяльныя магчымасці ажыццяўлення міжнароднай дзейнасці ў СССР з’явіліся ў другой палове 1950-х гг. у выніку змякчэння міжнароднай напружанасці і пераходу савецкага кіраўніцтва на шлях актыўнага супрацоўніцтва з заходнімі краінамі. У 1958 г. было адкрыта Пастаяннае прадстаўніцтва Беларуска ССР у ААН. Беларусь абіралася непастаянным членам Савета Бяспекі ААН, у Эканамічны і Сацыяльны савет, у розныя функцыянальныя і дапаможныя органы ААН. Беларусь стала адным з аўтараў 10 праектаў рэзалюцый па пытаннях раззбраення. БССР -- член спецыялізаваных устаноў ААН з 1954 года: ЮНЕСКА (Арганізацыя Аб’яднаных Нацый па пытаннях адукацыі навукі і культуры, з 1957 г.), МАГАТЭ (Міжнароднае агенцтва па атамнай энергетыцы, з 1992 г.), Міжнароднага валютнага фонду і інш.

Народная гаспадарка Беларусі ў першае пасляваеннае дзесяцігоддзе. Перамога ў Вялікай Айчыннай вайне разам з усімі народамі СССР стварыла падставы для *трэцяй хвалі мадэрнізацыі краіны*, якая адбывалася на аснове сацыяльна-эканамічнага патэнцыялу СССР. Па-першае, змянілася геапалітычнае становішча Беларусі. Станаўленне т.зв. «сацыялістычнага лагера» пашырыла межы ўплыву Савецкага Саюза далёка на захад. Гэта садзейнічала стварэнню ў БССР цяжкай прамысловасці, у першую чаргу праз будаўніцтва трактарнага і аўтамабільнага заводаў. З часам яны апынуліся ў межах беларускай сталіцы і стварылі шэраг экалагічных праблем для мінчан. Але на той час гэта была магчымасць прыцягнуць ў Мінск значныя эканамічныя, тэхналагічныя і сацыяльныя рэсурсы. Пры гэтым Беларусь адчувала патрэбу нават у людзях, паколькі загінуў амаль кожны трэці яе жыхар.

Паступова фарміруецца новы склад беларускай партыйна-гаспадарчай эліты. Напачатку яна папаўнялася за кошт былых партызанскіх камандзіраў. П. Панамарэнка, як кіраўнік ЦШПД, аддаваў перавагу менавіта такому падыходу ў кадравай палітыцы. Агульныя гаспадарчыя і арганізацыйныя інтарэсы згуртоўвалі гэту групу шматнацыянальных партызанскіх вылучэнцаў і ўрэшце перадвызначылі прызначэнне на вышэйшыя пасады ўрадженцаў Беларусі, сярод якіх найперш патрэбна адзначыць К.Т. Мазурава і П.М. Машэрава. Усведамленне традыцый і

патэнцыялу Беларусі акрэсліла выпрацоўку канцэпцыі развіцця, накіраванай на стварэнне ў БССР народна-гаспадарчага комплексу на аснове дасягненняў навукова-тэхнічнай рэвалюцыі. Гэта запатрабавала як павышэння агульнаадукацыйнага ўзроўню, так і развіцця ВНУ і навуковых даследаванняў. За перыяд 1961--першай паловы 1970-х гг. Беларусь па колькасці навучэнцаў на 10 000 насельніцтва апырэдзіла Англію і Францыю, Японію, Італію і ФРГ. Тут у 1975 г. працавалі 9442 агульнаадукацыйных школы, 131 сярэдняя навучальная ўстанова, 31 ВНУ.

На гэтым этапе таксама быў істотна задзейнічаны патэнцыял вёскі. У навуковую і прамысловую сферу прыйшлі юнакі і дзяўчаты, звыклыя да цяжкай і руплівай працы. У той жа час у Беларусь з розных рэспублік СССР, найперш з Расійскай Федэрацыі, прыехалі тысячы вучоных, спецыялістаў, выкладчыкаў, якія ўнеслі важны ўклад у сацыяльна-эканамічнае развіццё краіны. Вынікам стала істотнае пашырэнне сферы ўжытку рускай мовы, якая паступова станавілася выключнай мовай гарадскога насельніцтва, сферы ВНУ і навукі. Пры гэтым беларуская мова захоўвала трывалыя пазіцыі да таго часу, пакуль пераважная частка насельніцтва жыла і працавала ў вёсцы (канец 1950-х гг.). Штаттысячнымі тыражамі друкаваліся кнігі на беларускай мове, па-ранейшаму выходзіла значная частка радыё- (а са з'яўленнем тэлебачання) і тэлеперадач. Разам з тым пэўную пагрозу для нацыянальнай ідэнтычнасці неслі падручнікі па гісторыі, якія склалася ў выніку разгрому канцэпцыі У.І. Пічэты, дзе адмаўляўся своеасаблівы гістарычны шлях Беларусі.

Развязаная гітлераўскай Германіяй вайна прынесла Беларусі велізарныя людскія і матэрыяльныя страты. Загінуў амаль кожны трэці жыхар. БССР страціла больш за палову нацыянальнага багацця. Па агульным ўзроўні развіцця эканомікі рэспубліка была адкінута да ўзроўню 1928 г., поўнасьцю альбо часткова былі разбураны гарады і больш за 9000 сельскіх населеных пунктаў. Пасля вызвалення ўрад БССР патрабаваў ад Германіі выплаты рэпарацый на суму 1 млрд 500 млн амерыканскіх долараў, што складала каля 10% ад панесеных Беларуссю страт. БССР змагла атрымаць толькі нязначную частку патрабаванай сумы. Аднаўленне народнай гаспадаркі пачалося ад часу вызвалення ад нямецка-фашысцкіх захопнікаў усходніх раёнаў рэспублікі (восень 1943 г.) і працягвалася да пачатку 1950-х гг.

У рамках планавай сістэмы, якая панавала ў СССР, аднаўленне народнай гаспадаркі БССР мелі намер завяршыць на працягу 1946--1950 гг. Акцэнт быў зроблены на паскоранае аднаўленне торфаздабычы, энергетыкі і развіццё машынабудавання, стварэнне такіх галін прамысловасці, якіх раней у Беларусі не існавала: аўтамабілебудаванне, трактарабудаванне і інш. Паварот у бок вытворчасці сродкаў вытворчасці вызначаўся імкненнем кіраўніцтва БССР накіраваць развіццё беларускіх гарадоў па традыцыйным для Расіі шляху індустрыяльных цэнтраў, жаданнем праз будаўніцтва новых прадпрыемстваў прыцягнуць асігнаванні на жыллёвае будаўніцтва і сацыяльнае забеспячэнне,

змяненнем геапалітычнага становішча Беларусі (савецкія войскі знаходзіліся ўжо ў цэнтры Еўропы). Гэта, аднак, натыкнулася на значныя цяжкасці, звязаныя з недахопам кваліфікаваных рабочых кадраў і будаўнічых матэрыялаў.

Першая праблема ў значнай ступені вырашаўся трыма шляхамі: 1) падрыхтоўка рабочых праз сістэму дзяржаўных працоўных рэзерваў (рамесныя вучылішча і ФЗУ); 2) падрыхтоўкай кваліфікаваных кадраў непасрэдна на прадпрыемствах, у тым ліку за межамі Беларусі; 3) накіраванне рабочых і інжынерна-тэхнічнага персаналу з іншых рэспублік СССР.

Да 1950 г. колькасць рабочых і служачых у рэспубліцы павялічылася, у параўнанні з 1945 г., амаль у два разы і склала 100 млн чалавек. Але ў выніку нізкай механізацыі працы на прадпрыемствах рабочых па-ранейшаму не хапала. Беларусь з першых дзён вызвалення атрымлівала з іншых саюзных рэспублік у вялікай колькасці прамысловае абсталяванне, будаўнічыя матэрыялы, дэфіцытнае сыр'ё. Разам з тым з БССР таксама накіроўваліся ў іншыя рэспублікі Саюза эшалоны з ільном, цэглай, вапнай.

Дзякуючы намаганням усіх рэспублік СССР прамысловасць Беларусі была адноўлена на даволі высокім узроўні тэхнічнай і тэхналагічнай аснашчанасці, што ў далейшым абумовіла хуткія тэмпы яе развіцця і прыкметнае месца ў сістэме агульнасаюзнага падзелу працы. Але разам з тым перакос у бок цяжкай прамысловасці ствараў дыспрапорцыі ў развіцці эканомікі рэспублікі.

Калі прасачыць за паказчыкамі, то можна заўважыць, што эканамічнае развіццё заходніх (Брэсцкай і Гродзенскай) абласцей БССР ішло больш хуткімі тэмпамі, чым у цэлым па рэспубліцы. Тут аднаўляліся старыя і будаваліся новыя прадпрыемствы машынабудавання, будаўнічай індустрыі, дрэваапрацоўчай, абутковай, харчовай і іншых галін прамысловасці. У іх ліку былі Ваўкавыскі цэментны завод, Лідскі завод сельскагаспадарчага машынабудавання, Мастоўскі фанерны камбінат, шклозавод «Нёман», тонкасуконны камбінат і інш. Ужо ў 1948 г. валавая прадукцыя прамысловасці заходніх абласцей БССР амаль 61,5 раза перавысіла даваенны ўзровень, а яе ўдзельная вага ў агульным аб'ёме прадукцыі рэспублікі павялічылася ў 2,5 раза.

Адзначаючы пэўныя поспехі ў аднаўленні і развіцці прамысловасці ў першае пасляваенны дзесяцігоддзе, неабходна падкрэсліць арганізатарскую ролю партыйных камітэтаў у спалучэнні з цвёрдай вытворчай дысцыплінай, якая захавалася з ваенных часоў. Нельга таксама адмаўляць і значэнне розных форм спаборніцтваў: руху за эканомію сыравіны, матэрыялаў, выпуск дадатковай прадукцыі, за калектыўнасць наватарства -- пераход ад дасягненняў асобных рабочых да высокапрадукцыйнай працы брыгад, цэхаў, прадпрыемстваў. Энтузіязм адраджэння, такім чынам, умела выкарыстоўваўся партыйна-савецкім кіраўніцтвам, што дазволіла ў сціснутыя тэрміны вырашыць праблемы не толькі аднаўлення прамысловасці, але і яе развіцця.

Дзякуючы паскоранаму развіццю машынабудавання і металаапрацоўкі прамысловасць рэспублікі ў 1950 г. перавысіла даваенны ўзровень на 20%. Але

перакос у бок вытворчасці сродкаў вытворчасці прывёў да таго, што ў заняпадзе засталіся традыцыйныя для Беларусі лёгкая, харчовая галіны, вытворчасць будаўнічых матэрыялаў. Абсталяванне прадпрыемстваў названых галін фізічна і маральна састарэла, не адпавядала патрабаванням навукова-тэхнічнага прагрэсу. Гэта адбівалася на забеспячэнні насельніцтва самым неабходным.

На працягу вывучаемага перыяду цяжкім заставалася становішча ў сельскай гаспадарцы. І прычыны гэтага варта шукаць не толькі ў велізарных стратах у выніку страшнай вайны. Пасляваенная індустрыялізацыя шмат у чым вялася за кошт сельскай гаспадаркі. Адбылося вяртанне да калгасна-саўгаснай сістэмы, хоць для гэтага не існавала ні матэрыяльна-тэхнічных перадумоў (большая частка МТС засталіся без тэхнікі), ні жадання беларускіх вяскоўцаў (шмат з іх спадзяваліся, што калгасы пасля вызвалення будуць распушчаны). Тым калгасам, якія добра працавалі і мелі станоўчыя вынікі, адпаведна павялічвалі нормы абавязковых паставак сельгаспрадукцыі. Зверху загадвалі, што, дзе, калі і як сеяць, колькі мець жывёлы (апошняе ўказанне не заўсёды ўлічвала запасы кармоў). Сельгасарцелі мелі велізарныя выдаткі на вытворчыя патрэбы, прадавалі прадукцыю ніжэй за сабекошт і, у выніку, захоўвалі мізэрны фонд зароботнай і натуральнай аплаты. Таму энтузіязм асобных сельскіх работнікаў слаба падмацоўваўся матэрыяльнымі стымуламі. Нягледзячы на адміністрацыйную адказнасць за невыпрацоўку абавязковай нормы працадзён у 1946 г. каля 11 тыс. дарослых калгаснікаў у БССР не выпрацавалі ніводнага працадня, а больш за 240 тыс. не выканалі абавязковай нормы (мінімум). Вытворчасць жа асабістых гаспадарак, якія ў першыя пасляваенныя гады давалі да 80% жывёлагадоўчай прадукцыі, стрымлівалася наяўнасцю жорсткай падатковай сістэмы (абкладаліся кожны кусцік, дрэўца, кожная галава жывёлы), якая фактычна забірала ўвесь прыбытак.

Істотна пагоршыла сітуацыю ў сельскай гаспадарцы рэспублікі масавая калектывізацыя ў заходніх абласцях Беларусі. Рашэнне аб яе правядзенні было прынята ў лютым 1949 г. на XIX з'ездзе КП(б)Б і за 2 гады яна была завершана. Адначасова адбывалася рассяленне з хутароў, што разам са зменай традыцыйных форм гаспадарання нанесла істотны ўдар па сельскагаспадарчай вытворчасці. Прымусовы характар гэтага мерапрыемства, наяўнасць асобных ўзброеных банд і груп прывялі да істотных ахвяр і рэпрэсій у заходняй частцы Беларусі.

Не палепшылі сітуацыю ў сельскай гаспадарцы і тыя адміністрацыйныя мерапрыемствы, якія былі праведзены ў разглядаемы перыяд: «барацьба» з парушэннямі Статута сельгасарцелі, ўзбуйненне калгасаў. Апошняе было праведзена ў пачатку 1950-х гг. з мэтай больш эфектыўнага выкарыстання сельскагаспадарчай тэхнікі, але без уліку спецыялізацыі вытворчасці злучаных сельгасарцелей і магчымасці эфектыўна кіраваць такімі велізарнымі калектывнымі гаспадаркамі.

Па сутнасці сельскагаспадарчая палітыка, якую праводзілі ўлады ў Беларусі ў першыя пасляваенныя гады, пацярпела правал. Нягледзячы на рост пагалоўя жывёлы, у калгасах у 1950 г., у параўнанні з даваенным узроўнем

было атрымана на 1/3 менш мяса, чым у 1940 г. Вытворчасць малака не дасягнула 60% даваеннага ўзроўню. Нават паказчык па павелічэнні пасяўных плошчаў не быў выкананы. Калі адзначанае можна аднесці толькі да вынікаў вайны, то з гэтага пункту гледжання складана растлумачыць зніжэнне сельскагаспадарчай вытворчасці ў 1950--1952 гг. (усе паказчыкі былі ніжэй, чым у першы пасляваенны 1946 г.). Са зменай кіраўніцтва СССР у 1953 г. былі зроблены спробы палепшыць сітуацыю ў сельскай гаспадарцы: былі павялічаны закупачныя цэны і ўзрасла вытворчасць сельскагаспадарчай тэхнікі, спісана запасычанае калгасаў, а самае галоўнае, зменена сістэма падаткаабкладання асабістага надзелу вясцоўца (ён стаў больш плаціць з памеру зямельнай плошчы, а не з таго, што на ёй вырошчвалася). Гэта, безумоўна, стымулявала сельскагаспадарчую вытворчасць, і яе паказчыкі істотна выраслі.

Грамадска-палітычнае жыццё ў першай палове 1940-х – пачатку 1950-х гг. было складаным і супярэчлівым. Беларусы, партызанскія сыны, як пісаў пра іх Янка Купала, лічылі, што савецкае кіраўніцтва павінна зрабіць пэўныя высновы аб змене палітыкі, якая праводзілася раней. Але сталінскі рэжым імкнуўся не толькі аднавіць, але і ўмацаваць свае ідэалагічныя і гаспадарчыя структуры. Пры гэтым улічвалася, што насельніцтва акупаваных гітлераўцамі тэрыторый атрымала шмат інфармацыі пра рэпрэсіі напярэдадні вайны, пра сваю гісторыю. Агульнае стаўленне цэнтральных улад да вызваленых народаў вызначалася недаверам і падазронасцю. Л. Цанава, які напярэдадні і ў першыя пасляваенныя гады ўзначальваў рэпрэсіўны апарат НКУС, меркаваў, што ўсе, хто не прыняў актыўнага ўдзелу ў партызанскай барацьбе з фашыстамі -- здраднікі. Без удакладнення фактаў і на сфальсіфаваных падставах у турмы былі кінуты многія мінскія падпольшчыкі, партызанскія сувязныя, былыя ваеннапалонныя (напрыклад, герой абароны Брэсцкай крэпасці маёр Пётр Гаўрылаў). Асабліва напружаным было становішча ў заходніх абласцях Беларусі, дзе падчас вайны і ў першыя пасляваенныя гады дзейнічала шмат атрадаў Арміі Краёвай. Менавіта тут бачылася НКУС «гнездо нацыяналізму і кулацтва». Недавер распаўсюджваўся нават на партызан -- мясцовых урадженцаў. Быў арыштаваны шэраг дзеячаў Кампартыі Заходняй Беларусі, а крыху пазней рыхтавалася расправа над сакратаром Гродзенскага абкама С. Прытыцкім. Сітуацыя яшчэ больш ускладнілася з пачаткам масавай калектывізацыі (1949) у гэтых раёнах.

Стварэнне рэспубліканскіх наркаматаў абароны і замежных спраў, як і ўдзел у дзейнасці ААН нічога не змянілі ва ўнутрыпалітычным жыцці рэспублікі. Загадныя функцыі ажыццяўляла кампартыя, якая, як вядома, не будавалася па федэратыўным прынцыпе, а было змацавана дысцыплінай падпарадкавання, што дапаўнялася ўладараннем НКУС. Таму нават узмацненне пазіцый мясцовага партыйнага кіраўніцтва выклікала падазрэнне. У Беларусі вялікі аўтарытэт сярод мясцовых партызанскіх кадраў набыў П. Панамарэнка як начальнік ЦШПР у 1943--1944 гг. У 1947 г. у выніку ўнутрыпалітычнай барацьбы, якая разгарнулася далёка ад Беларусі, ён страціў

пасаду першага сакратара ЦК КП(б)Б, а ў 1948 г. быў адкліканы ў Маскву. Замест П. Панамарэнкі быў прысланы сакратар Пермская абкама Мікалай Гусараў. Як калісьці К. Гей, М. Гусараў правёў масавую калектывізацыю, толькі зараз у заходняй частцы Беларусі, выкарыстоўваючы ідэалагічны дыктат у культуры, шмат намаганняў прыклаў да разгрому нацыянальнай канцэпцыі гісторыі Беларусі, якая была створана першым рэктарам БДУ. У.Пічэтам.Пасля вырашэння гэтых задач замест М. Гусарава ў 1950 г. быў прызначаны дасведчаны партыйны работнік Мікалай Патолічаў.

У шэрагу грамадска-палітычных падзей першых пасляваенных гадоў неабходна адзначыць выбары ў Вярхоўны Савет СССР (1946 г.), Вярхоўны Савет СССР (1947 г.), мясцовыя саветы (1948 г.). Безумоўна, вылучэнне кандыдатаў у дэпутаты адбывалася фармальна, аб перадвыбарчай барацьбе казаць не даводзіцца. Аднак для беларусаў перажыўшых вайну, гэта станавілася святам мірнага адраджэння. У многім фармальнай ва ўмовах ўсеўладдзя УсеКП(б) і НКУС заставалася роля Саветаў. Спецыфічнай заставалася роля камсамола і прафсаюзаў, якія не столькі павінны былі выяўляць і абараняць інтарэсы працоўных і моладзі, колькі накіроўваць гераічную цяжкую працу па адраджэнні краіны. Разам з тым, пераважная частка юнакоў і дзяўчат лічылі гэта сваім абавязкам перад тымі, хто не вярнуўся з фронту. У студзені 1948 г. на ўрачыстым пасяджэнні пленума ЦК ВЛКСМ Старшыня Прэзідыума Вярхоўнага Савета БССР Нікіфар Наталевіч ўручыў Саюзу моладзі Беларусі ордэн Чырвонага Сцяга за мужнасць, самаадданасць, праяўленыя камсамольцамі ў гады вайны (сакратарамі ЦК ЛКСМБ у першыя пасляваенныя гады былі К. Мазураў і П. Машэраў). У рэспубліцы, акрамя таго, дзейнічалі філіялы ўсесаюзных грамадскіх арганізацый (ДСААФ, спартыўныя і культурныя аб'яднанні і інш.), удзел ў якіх для большасці працаздольнага насельніцтва пераважна быў абавязковым. Для вырашэння задачы калектывізацыі і ўмацавання калгаснага ладу ў заходняй частцы Беларусі былі створаны такія адміністрацыйна-карныя партыйныя органы, як палітаддзелы МТС.

Каб у поўнай меры прадставіць атмасферу грамадска-палітычнага жыцця першых пасляваенных гадоў, неабходна сказаць некалькі слоў аб матэрыяльным становішчы насельніцтва. У памяці гараджан гэтыя гады захаваліся як час паступовага, але няўхільнага ўздыму іх ўзроўню жыцця. Сапраўды, ужо ў 1946 г. была павялічана зароботная плата ў вядучых галінах прамысловасці (лясная, будаўнічая) і т. д. Нізкааплата катэгорыі рабочых і служачых, студэнты і пенсіянеры атрымалі так званую «хлебную надбаўку», якая была ўведзена адначасова з павышэннем пайковых коштаў на хлеб у сувязі з падрыхтоўкай да адмены картачнай сістэмы (1947 г.) і пераходам да свабоднага гандлю. Адмена картачнай сістэмы суправаджалася грашовай рэформай, якая ўключала, па-першае, замену старых грашовых знакаў новымі, па-другое, ліквідацыю вынікаў інфляцыі часоў вайны шляхам канфіскацыі так званых «непрацоўных даходаў» на ашчадных кніжках (уклады да 3 тыс. абменьваліся 1:1, а астатнія -- у зменшаных памерах), па-трэцяе, устанавлення адзіных дзяржаўных цэн (у 1948 г. існавала 2 ўзроўні цэн --

камерцыйныя і пайковыя). У выніку грашовай рэформы адбылося першае зніжэнне цэн. Потым цэны зніжаліся па большасці тавараў у 1949--1950 гг. Звычайна гэта адбывалася напярэдадні значных падзей (напрыклад, у 1950 г. -- за 2 тыдні да выбараў у Вярхоўны Савет) і шырока асвятляліся ў друку. Аднак варта мець на ўвазе, што за гады вайны і першае пасляваеннае дзесяцігоддзе цэны выраслі на столькі, што нават пасля трохразовага (1947, 1949, 1950 гг.) зніжэння яны былі яшчэ значна вышэй даваенных.

Сельскія жыхары наогул не атрымалі ніякай выгады ад правядзення грашовай рэформы. Больш за тое, пры яе правядзенні страты ў 20% ад усёй сумы спісвалі за кошт грошай, авансаваных на развіццё вёскі, бо лічылі, што яна «нажылася» за гады камерцыйнага гандлю. Даходы вяскоўцаў заставаліся вельмі нізкімі. У першыя пасляваенныя гады дэмабілізаваныя воіны імкнуліся вяртацца не ў родныя мясціны -- ў вёску, а ў горад, дзе выдаваліся карткі. Не адбылося істотных змен з адменай картачнай сістэмы. Калгасам прыйшлося авансаваць асноўную частку грашовага даходаў на вытворчыя патрэбы: набыццё жывёлы і сельскагаспадарчай тэхнікі, гаспадарчае і грамадскае будаўніцтва. Фонд аплаты працы заставаўся нязначным, і энтузіязм асобных калгаснікаў вельмі слаба падмацоўваўся матэрыяльнымі стымуламі (аплатай за працадзень). Не быў зацікаўлены селянін і ў развіцці сваёй асабістай гаспадаркі, так як кожнае дрэўца, кусцік, галава жывелы прыводзілі да росту падаткаў, цяжар якіх і без таго з'яўляўся нясцерпным.

Адной з асноўных праблем у вёсцы і асабліва ў горадзе быў недахоп жылля. У разглядаемы перыяд яго будаўніцтва ішло высокімі тэмпамі. Дзяржаўныя і кааператыўныя арганізацыі (без калгасаў) на гэтыя мэты выдаткавалі на 53% больш сродкаў, чым за ўсе папярэднія гады савецкай улады (у супастаўных цэнах). Толькі ў 1946--1950 гг. з зямлянак і неўладкаваных памяшканняў перасяліліся ў збудаваныя дамы каля 2 млн жыхароў рэспублікі. Пашырэнне жыллёвага будаўніцтва стрымлівалася адсутнасцю будаўнічых матэрыялаў і працоўнай сілы (яны накіроўваліся перш за ўсё на прамысловае будаўніцтва), нізкай механізацыя работ, а таксама недавальняючай арганізацыяй працы. У выніку даваенны жыллёвы фонд Мінска быў адноўлены крыху больш, чым на 80%, а ў іншых гарадах толькі на 50%.

Праблема, якая патрабавала першачарговай увагі, -- ахова здароўя. У ходзе вайны было разбурана больш за 80% медыцынскіх устаноў, на 60% скарацілася колькасць дактароў. У многіх раёнах людзі хварэлі тыфам і малярыяй. Улічваючы гэта, ўрад БССР вылучыў значныя сродкі на ахову здароўя. У Беларусь ішла дапамога з іншых рэспублік, з боку ААН. У выніку ўжо ў 1949 г. цалкам была адноўлена сетка медыцынскіх устаноў. Але забяспечанасць бальнічнымі ложкамі і медыцынскім персаналам у рэспубліцы заставалася ніжэй за сярэднесаюзны ўзровень.

Грамадска-палітычнае жыццё БССР у другой палове 1950-х – 1970-я гг. *Спробы дэмакратызацыі грамадска-палітычнага жыцця ў другой палове 1950-х – першай палове 1960-х гг.*

У 1953 г. у БССР пачынаецца паступовы працэс дэмакратызацыі, аднаўлення калектыўных метадаў кіраўніцтва. Пашыраліся правы рэспублікі ў гаспадарчым і культурным жыцці. Аднак крытыка культуры асобы і нават проста крытыка дзейнасці І.В. Сталіна не гучала нідзе. Вуліцы, праспекты, установы па-ранейшаму з гонарам насілі гэта імя. Пераломным стаў 1956 г. і XX з'езд КПСС. Менавіта з гэтага часу актывізуецца працэс рэабілітацыі ахвяр культуры асобы, аднаўлення законнасці. У 1956--1961 гг. зноў створаны Вярхоўны Суд БССР, які разам з Трыбуналам Беларускай ваеннай акругі рэабілітавалі дзясяткі тысяч жыхароў рэспублікі. Разам з тым, аднаўленне правоў рэпрэсаваных грамадзян закрануў далёка не ўсіх, хто вынес знявагі, быў асуджаны і расстраляны ў канцы 1920-х -- пачатку 1950-х гг. Нават не ўсе кіраўнікі БССР былі рэабілітаваны (напрыклад, сумленнае імя У. Ігнатоўскага было адноўлена толькі ў канцы 1980-х г.).

Не прывялі да істотных змен і спробы рэарганізацыі органаў кіравання. Нягледзячы на імкненне пашырыць функцыі Саветаў, яны па-ранейшаму заставаліся пад пільным наглядом партыйнай наменклатуры і рэальнай ўлады не мелі. Варта падкрэсліць, што перыяд шматлікіх рэформ і рэарганізацый звязаны ў Беларусі з імем Кірылы Мазурава -- кіраўніка, які ішоў на якія-небудзь змены, толькі старанна ўзважыўшы іх наступствы.

У сярэдзіне 1960-х гг. стомленасць ад непрадуманых рэарганізацый прывяла да кансервацыі сфармаваных за дзесяцігоддзі форм эканамічнага, дзяржаўнага і грамадска-палітычнага жыцця. Аднак у Беларусі захоўвалася пэўная пераемнасць у кіраўніцтве: Кірылу Мазурава на пасадзе першага сакратара ЦК КПБ змяніў такі ж ураўнаважаны, адукаваны кіраўнік -- Пётр Машэраў. Ён таксама вызначыўся папярэдне ў камсамольскай дзейнасці, прайшоў гартаванне вайной.

Перыяд 1965--1985 гг. такі ж неадназначны, як і асоба П. Машэрава. З аднаго боку, рэспубліка сапраўды набывала свой твар, як дзяржава з навукаёмістай тэхналогіяй і вытворчасцю, развітай сельскай гаспадаркай, высокім узроўнем адукаванасці насельніцтва. У той жа час паступова прыходзяць у заняпад нацыянальная культура, імкліва губляе свае пазіцыі беларуская мова. З пачатку 1970-х гг. велізарны размах набываюць шматлікія ідэалагічнай кампаніі. Пры адсутнасці дэмакратычных свабод і ўмацаванні партыйнага бюракратызму ўсё гэта з цягам часу выклікала ў людзей апатыю і песімізм.

Істотны ўплыў на грамадска-палітычную атмасферу 1950--1980-х гг., мела сацыяльныя развіццё рэспублікі. У сярэдзіне 1950-х гг. савецкім кіраўніцтвам былі зроблены спробы павярнуць эканоміку да патрэб чалавека. Было зменена падаткаабкладанне, што дазволіла калгаснікам павялічыць прыбытак ад падсобнай гаспадаркі. Для гараджан з 1955 г. памяншаецца роля зніжэння цэн як фактару павышэння даходаў. Пераважнае значэнне набывае аплата працы. Цэны і ў 1950--1960 гг. зніжаліся, але ў адрозненне ад папярэдніх гадоў гэта зніжэнне не мела ўсеагульнага характару, а ахоплівала толькі асобныя віды тавараў. Напрыклад, зніжаліся цэны на тавары дзіцячага асартыменту, розныя віды тканін, тэлевізары, радыёпрыёмнікі, гадзіннікі,

фотаапараты, ровары і павялічваліся на гарэлку і так званыя прадметы раскошы -- аўтамабілі, дываны, ўпрыгажэнні з каштоўных металаў і т. д. Вялікае значэнне мела прыняцце закона аб дзяржаўных пенсіях (1956 г.). Апошні ўсталёўваў памер пенсіі ў залежнасці не толькі ад памеру заробтнай платы, але і ад працоўнага стажу. Сярэдні памер пенсіі быў павялічаны амаль удвая.

Адзначаныя тэндэнцыі планавалася замацаваць у 1959--1965 гг. Аднак прынятыя планы не ўлічвалі рэальных магчымасцей эканомікі. Вынікам эканамічнага крызісу пачатку 1960-х гг. сталі першыя буйныя забастоўкі на прадпрыемствах Беларусі. На вёсцы такіх выступленняў не адбылося, але атрымалі распаўсюджванне метады пасіўнага супраціўлення: нядобрасумленнае выкананне і адмова ад работ.

Пэўнае павышэнне матэрыяльнага дабрабыту насельніцтва Беларусі адбываецца ў другой палове 1960-х -- пачатку 1970-х гг. Нацыянальны даход за 1960--1970 гг. у параўнанні з папярэднім дзесяцігоддзем павялічыўся амаль у 2 разы, і ў выніку тэмпы росту заробтнай платы былі вышэй агульнасаюзных, хоць у абсалютных памерах адставанне не было пераадолена. З 1970-х гг. разрыў зноў стаў павялічвацца. Тое, што ў сярэдзіне 1980-х гг. Беларусь заставалася ў вачах насельніцтва суседніх рэспублік СССР азісам у сэнсе забеспячэння харчовымі і прамысловымі таварамі, тлумачылася ў тым ліку і адносна больш нізкім узроўнем заробтнай платы.

У 1960-я гг. значна палепшылася сацыяльнае забеспячэнне сельскіх жыхароў (гарантаваная пенсія калгаснікам, павышэнне пенсіі інвалідам). Аднак варта мець на ўвазе, што ўстаноўлены памер пенсій калгаснікаў не забяспечваў пражытачнага мінімуму і быў істотна ніжэй пенсій рабочых (упершыню яны зраўняліся толькі ў 1990 г.).

У разглядаемы перыяд былі пашыраны льготы інвалідам і ўдзельнікам Вялікай Айчыннай вайны. Яны атрымалі перавагі пры аплаце жылля і камунальных паслуг, праезду ў транспарце, у санаторна-курортным лячэнні, медыцынскім абслугоўванні. Разам з тым склалася сістэма льгот і прывілеяў, ад якіх карысць перш за ўсё мелі тыя, хто быў бліжэй да ўлады і размеркавальнікаў.

У цэлым сацыяльнае развіццё 1960--1980 гг. напоўнена супярэчнасцямі. З аднаго боку, грамадзянін мог ганарыцца, што кватэрная плата ў СССР заставалася адной з самых нізкіх у свеце. З іншага -- ён дзесяцігоддзямі вымушаны быў чакаць паляпшэння жыллёвых умоў. Адным з паказчыкаў матэрыяльнага становішча насельніцтва з'яўляўся рост працоўных зберажэнняў на дзяржаўных ашчадных кніжках. Разам з тым гэта сведчыла аб немагчымасці выкарыстоўваць грошы ў сваіх мэтах. Прылаўкі і склады магазінаў былі заваленыя нехадавымі таварамі, а пакупнікі не маглі знайсці выраб да спадабы. У лексіку савецкага чалавека ўвайшло паняцце «дэфіцыт», які трэба «дастаць». Неабходна таксама мець на ўвазе, што за кошт «вымывання» таных тавараў ішоў працэс росту цэн. Такім чынам, рост заробтнай платы, які назіраўся і ў другой палове 1970-х--1980-я гг., не заўсёды сведчыў аб рэальным паляпшэнне жыцця насельніцтва.

Між тым, рабочыя і служачыя традыцыйна патрабавалі павышэння зарплаты. Так, у 1979 г. на заводзе «Гомсельмаш», у 1980 г. на трактарным і радыёзаводзе ў Мінску ўспыхнулі забастоўкі, якія былі выкліканы зніжэннем расцэнак. Рабочым удалося адстаяць частку сваіх патрабаванняў.

Паступовае абясцэньванне грашовых даходаў на працягу дзесяцігоддзяў стала асабліва адчувальна ў пачатку 1990-х гг., але эпоха 1960--1970-х гг. і нават першай паловы 1980-х гг. засталася ў сацыяльнай памяці насельніцтва як эпоха стабільнасці і ўпэўненасці ў заўтрашнім дні.

Грамадска-палітычныя працэсы ў БССР на мяжы 80–90-х гг. XX ст.

Ужо на пачатку 1980-х гг. у развіцці эканомікі СССР выявіліся істотныя праблемы развіцця. Яны былі выкліканы найперш крызіснымі з’явамі ў сельскай гаспадарцы, якія кіраўніцтва КПСС паспрабавала вырашыць праз прыняцце Харчовай праграмы. Аднак яе рэалізацыя значных вынікаў не дала, больш таго, пагоршылася сітуацыя ў прамысловасці, сферы абслугоўвання насельніцтва. Наспела неабходнасць у маштабным рэфармаванні як сацыяльна-эканамічнай, так і палітычнай сферы жыцця. Сутнасць рэформаў, якія склалі першы этап пераўтварэнняў, была выкладзена Міхаілам Гарбачовым на красавіцкім 1985 Пленуме ЦК КПСС. Яго ідэалагічным стрыжнем з’яўлялася меркаванне аб тым, што праблемы варта шукаць не ў недахопах сацыялізму, а ў тым што патэнцыйныя магчымасці сацыялістычнага ладу выкарыстоўваліся недастаткова. "Паскарэнне", «перабудова» і «галоснасць» сталі ключавымі паняццямі гарбачоўскіх рэформаў. Паміж імі існавала цесная ўзаемасувязь. Так «галоснасць» азначала выяўленне ўсіх недахопаў, якія перашкаджаюць паскарэнню сацыяльна-эканамічнага развіцця; «перабудова» прадугледжвала ўнясенне структурных і арганізацыйных змяненняў у гаспадарчыя, сацыяльныя і палітычныя механізмы з мэтай дасягнення «паскарэння». Вызначаючы задачу «паскарэння», Міхаіл Гарбачоў ставіў мэту вывесці савецкую эканоміку на сусветны ўзровень, дагнаць перадавыя індустрыяльныя краіны Захаду. Дасягнуць эканамічнага ўзроўню Захаду меркавалася на ўласнай сацыялістычнай аснове, гэта значыць без якіх-небудзь запазычанняў эканамічных і палітычных мадэляў заходняй цывілізацыі.

Такім чынам, уяўленні, якія склаліся ў шасцідзiesiąтыя гады сфарміравалі стратэгічныя падыходы палітыкаў сярэдзіны васьмідзiesiąтых гадоў XX ст.. Неабходных навукова-тэарэтычных напрацовак, якія б канкрэтызавалі тое з чаго пачаць будаваць новую сістэму ў Міхаіла Гарбачова і яго паплечнікаў не было. Час паказаў, што чаканні насельніцтва істотных вынікаў ад заяўленых пераменаў не апраўдаліся. Дэмагагічны характар праграмы перабудовы становіўся ўсё больш відавочным. На сусветным рынку адбылося падзенне ў 2-3 разы цэн на нафту і газ. Дэклараваны курс на паскарэнне на практыцы не прыносіў эканамічных вынікаў. Сітуацыю ўскладняў шэраг тэхналагічных катастроф, найбуйнейшай з якіх стала аварыя

на Чарнобыльскай АЭС, якая адбылася 26 красавіка 1986 года. На працягу некалькіх гадоў пасля аварыі кіраўніцтва СССР лічыла за лепшае трымаць большасць насельніцтва ў няведанні наконт яе наступстваў, каб пазбегнуць непажаданай сацыяльнай незадаволенасці. Замоўчвалі рэальны стан радыёактыўнага забруджвання і яго ўплыў на здароўе людзей і рэспубліканскія ўлады.

На другім этапе “перабудовы” абвясчаецца пераход ад аўтарытарнай камандна-адміністрацыйнай сістэмы да т.зв. «гуманнага, дэмакратычнага сацыялізму». У канцы 1988 г. былі ўнесены змены ў Канстытуцыю СССР. Вышэйшым органам заканадаўчай улады становіўся З’езд народных дэпутатаў СССР, які фарміраваў Вярхоўны Савет СССР. Быў прыняты новы выбарчы закон, па якім прадугледжваліся свабодныя выбары ва ўсе органы прадстаўнічай улады пераважна на альтэрнатыўнай аснове (1/3 месцаў пакідалася для прадстаўнікоў дзяржаўных грамадскіх арганізацый). У сакавіку 1989 г. адбыліся выбары З’езда народных дэпутатаў СССР, 60 дэпутатаў былі абраныя ад БССР.

Увядзенне элементаў рыначнай эканомікі праходзіла марудна. Захоўваўся кантроль міністэрстваў і ведамстваў над вытворчасцю. Кааператыўны сектар ва ўмовах высокіх падаткаў і цэн на сыравіну і матэрыялы ўяўляў з сябе пераважна спекулятыўны гандаль дэфіцытнымі таварамі. Пагаршэнне спраў у эканоміцы, на харчовым рынку падзенне рэйтынгу партыі і паступовае ўзмацненне напружанасці ў грамадстве прывялі да фарміравання розных падыходаў да вырашэння наспелых праблем. Летам 1989 года ў саюзных рэспубліках пачаліся працяглыя масавыя забастоўкі працоўных калектываў, ініцыятарамі якіх выступілі шахцёры. Беларусь ў сілу назапашанага эканамічнага патэнцыялу заставалася некаторы час своеасаблівым «азісам стабільнасці» на прасторы СССР. Партыйна-дзяржаўнае кіраўніцтва рэспублікі на чале з першым сакратаром ЦК КПБ Яфрэмам Сакаловым (1987-1990 гг.) крытычна ставілася да хуткіх палітычных пераўтварэнняў, якія рэалізоўваліся саюзным кіраўніцтвам, лічыла іх непрадуманымі і паспешлівымі. У супрацьвагу фарміруецца рух за перабудову “Адраджэнне”, які ўзначальвае Зянон Пазняк.

Разумеючы, што аўтарытэт КПСС ў вачах насельніцтва істотна зніжаецца, кіраўніцтва Савецкага Саюза прапанавала рэформу палітычнай сістэмы. III пазачарговы З’езд народных дэпутатаў СССР (сакавік 1990 г.) адмяніў 6-ы артыкул Канстытуцыі СССР, ліквідаваўшы манаполію КПСС на ўладу ў краіне. Паседжанні і дыскусіі, якія адбываліся на з’ездах, асвятляліся ў сродках масавай інфармацыі, вяліся прамыя трансляцыі, што прыцягвала ў сферу іх абмеркавання шырокія слаі насельніцтва. Гэта паўплывала на дынаміку грамадска-палітычнага жыцця і ў БССР.

На павестку грамадскага абмеркавання выносіцца шэраг вострых праблем. Актуалізуецца тэма рэпрэсій 1930-х гг. З экалагічнага і эканамічнага ў моцны палітычны фактар ператварылася Чарнобыльская катастрофа. Гэта адмоўна адбілася на трываласці палітычнай сістэмы і на падтрымцы ўлады. 15 сакавіка 1990 года на трэцім пазачарговым З’ездзе народных дэпутатаў

СССР Міхаіл Гарбачоў быў абраны Прэзідэнтам СССР. Аднак шэраг дзеянняў саюзнай улады быў ужо запозненым. Паўплывала і нерашучасць Прэзідэнта СССР, які імкнуўся знайсці кампраміс паміж кансерватыўнай і радыкальнай плынямі ў камуністычнай партыі і грамадстве.

У снежні 1990 года быў скліканы 4-ы з'езд народных дэпутатаў СССР, на якім першы сакратар ЦК КПБ Анатоль Малафееў заявіў аб тым, што ў людзей складваецца ўражанне: у краіне ніхто не можа навесці парадак і заклікаў да таго, каб дэмакратычныя працэсы не перараслі ў анархію. З другога боку, ў часткі партыйнай эліты пачалася распрацоўка больш радыкальных праграм, якія разыходзіліся з праграмамі саюзнага цэнтра. У прыватнасці, у Маскве адбыўся ўстаноўчы з'езд "Дэмакратычнай Расіі", які ўхваліў альтэрнатыўную праграму пераходу да рынку і запатрабаваў адстаўкі саюзнага ўрада. Такім чынам, ужо ў 1990 годзе ў Расійскай Федэрацыі быў узят курс на суверэнізацыю ўнутранай палітыкі, што паспяхаліся выкарыстаць палітычныя эліты Прыбалтыкі, Украіны і Грузіі. Асновай для разгортвання дэцэнтралізацыйных працэсаў сталі масавыя рухі нацыянальнай арыентацыі (народныя франты).

4 сакавіка 1990 года на аснове новага выбарчага заканадаўства адбыліся дэмакратычныя выбары ў Беларусі. На 310 месцаў у Вярхоўным Савеце СССР прэтэндавала 1769 кандыдатаў. Выбарчая кампанія праходзіла ў некалькі тураў, пасля першага тура галасавання было абрана толькі 98 народных дэпутатаў. Тым не менш у маі 1990 года адбылася першая сесія Вярхоўнага Савета. Дэпутаты прынялі цэлы шэраг заканадаўчых дакументаў аб пераходзе да рынкавых формаў эканомікі, ўзмацненні сацыяльнай абароны насельніцтва, ліквідацыі наступстваў Чарнобыльскай аварыі. Законам ад 28 ліпеня 1990 г. уносяцца змены і дапаўненні ў Канстытуцыю БССР 1978 г. (арт. 6, 7, 49), якія замацоўвалі шматпартыйнасць і прадугледжвалі роўныя ўмовы для дзейнасці розных грамадскіх аб'яднанняў, магчымасць іх удзелу ў выпрацоўцы палітычнага курсу БССР, яе сацыяльна-эканамічным, духоўным развіцці, у кіраванні дзяржаўнымі і грамадскімі справамі. Разам з унясеннем паправак у Канстытуцыю БССР Вярхоўны Савет прымае Пастанову "Аб рэгістрацыі грамадскіх аб'яднанняў у Беларускай ССР".

У 1991 г. у СССР пачынаецца глыбокі *сацыяльна-эканамічны крызіс*. Спад эканомікі стаў катастрафічным. Пачаўшыся з грашовай рэформы, мэтай якой было скарачэнне грошай у абарачэнні, ён ахапіў усе сферы эканомікі. Рэзка ўзраслі цэны, Змяняецца эканамічная сітуацыя і ў БССР. У красавіку 1991 г. адбываюцца масавыя *забастоўкі рабочых* у розных гарадах Беларусі з патрабаваннямі паляпшэння матэрыяльнага становішча. Паступова да эканамічных лозунгаў далучаліся палітычныя: дэмакратызацыя грамадска-палітычнага ладу, нацыяналізацыя маёмасці КПСС-КПБ. Нягледзячы на тое, што выключная большасць беларусаў на рэферэндуме 17 сакавіка 1991 г. прагаласавала за захаванне СССР, для ўсіх стала відавочная бездапаможнасць саюзных улад.